

Истиқлол даври ўзбек комедияларининг ўзига хос хусусиятлари

Жўраев Муродулла

Жиззах ДПИ ўзбек адабиёти

ўқитиш методикаси кафедраси

катта ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада мустақиллик даври ўзбек драматургияси ва комедиянавислигида Абдуқаҳҳор Иброҳимов ҳамда Эркин Хушвақтов алоҳида ўринга эга бўлган ижодкор асарлари ўрганилган.

Калит сўзлар: Арра, Зўлдир, Эркин, Хушвақтов, Чимилдиқ, Қаллик, ўйин, қирмизи, олма.

Аннотации

В статье представлена информация о творчестве Абдукахора Ибрагимова и Эркина Хушвактова, занявших особое место в узбекской драматургии и комедии периода независимости.

Ключевые слова: Арра, Зулдир, Эркин, Хушвақтов, Чимилдык, Каллик, игра, красное, яблоко.

Annotation

The article provides information about the work of Abdukakhor Ibragimov and Erkin Khushvaqtov, who have a special place in the Uzbek drama and comedy of the independence period.

Keywords: Arra, Zuldir, Erkin, Khushvaqtov, Chimildiq, Kallik, game, red, apple.

Истиқлол йилларида комедия жанрида бир қанча асарлар яратилдики, улар ҳам ўз навбатида жанрнинг бетакрор табиатини, жанрий хусусиятларини ўзида намоён этди, дейишимиз мумкин.

Мустақиллик даври ўзбек драматургияси ва комедиянавислигида Абдуқаҳҳор Иброҳимов ҳамда Эркин Хушвақтов ижоди алоҳида ўринга эга.

Абдуқаҳҳор Иброҳимовнинг “Арра”, “Зўлдир”, Эркин Хушвақтовнинг “Чимилдиқ”, “Қаллиқ ўйин” ҳамда “Қирмизи олма” пьесалари адабиётшунослар ва театршунослар томонидан турлича баҳоланди, бири-бирига зид муносабатларни юзага келтирди.

Биз ушбу ўринда Эркин Хушвақтов ижодига қисқача тўхталиб ўтмоқчимиз.

Адабиётшунос Ҳафиз Абдусаматов Эркин Хушвақтовнинг “Қаллиқ ўйин” комедияси ҳақида тўхталиб қуйидагиларни ёзган эди: - “Масхарабозлик, сунъий усулда кулдиришга уриниш Эркин Хушвақтовнинг “Қаллиқ ўйин”ида яққол намоён бўлади. Бу ерда кулдириш учун кулдириш асосий ўринни эгаллайди.... Кулги асар мазмунини бойитишга, томошабинларга қувонч бахшида этишга хизмат қилиши керак. Минг афсуски, “Қаллиқ ўйин” бундай фазилатлардан маҳрум. Оқибатда айрим муаллифлар осон йўлдан бориб, бир хил қолипдаги, енгил-елпи асарларни кўпайтириб юбормоқдалар.”

“Қаллиқ ўйин” комедиясининг бош қаҳрамонлари – Холбика ва Чоннама, бўлғуси келин билан куёв. Асарда худди шу келин ва куёвнинг тақдири, турмуш муаммолари акс эттирилган.

Аслини олганда иккала турмуш қурувчи Холбика ва Чоннама бири-бирига муносиб, иккисининг ҳам ёши ўтинқираб қолган, оила қуришга муносиб номзодлар, тўй осонгина ўтиши мумкин эди, лекин миллий урф-одатларимиз тўйнинг бошидан охиригача ўз таъсирини ўтказмай қўймайди.

“Қаллиқ ўйин” комедиясида ҳам худди шу миллий урф-одат ва анъаналаримиз ҳамда уларнинг келин ва куёв ҳаётига таъсири масаласини очиқ бериш асосий мақсад қилиб белгиланган.

“Момо. Чойни тўйингда ичаман.... Қуш қуллуқ бўлсин!

Холбика. Қўйинг ўша “баймоқ” қушингизни.

.....

Холбика. Оқсоқ куёвингизни кўргани кўзим йўқ.

Момо. Унаштирилган йигитингни оқсоқлигини кўрдингми?

Холбика. Йўқ, одамлардан эшитдим.

Момо. Оғзи билан юрадиган одамларни гапига ишонма!

Холбика. Шамол бўлмаса, дарахтнинг учи қимирламайди.

Момо. Бемаза одамларни оғзидан чиққан шамол қимирлатавермайди.

Холбика. Энг яқин дугонамдан эшитдим.

Момо. Ким экан ўша отин дугонанг, оғзини калиш қилиб кияман!

Холбика. Айтмайман! Тегмайман, тегмайман! Тўйни бузаман.”¹

Азал-азалдан қариндош-уруғ, қўни-қўшни, улар орасидаги миш-мишлар ва ғийбатлар инсонлар ҳаётига қанчалар ташвиш келтиргани маълум. Бугунги кун турмуш тарзимизда ҳам бу жиҳат ўз кучини йўқотгани йўқ. Ҳаёт давом этар экан ҳақиқат билан миш-миш ва ғийбатлар ёнма-ён бораверади. Ҳақиқат ва ғийбатнинг фарқига бориш учун инсон озгина мулоҳаза қилиши лозим.

Юқорида қайд қилиб ўтилган турмуш муаммолари асарга асосий мавзу қилиб олинган. Комедияни талқин қилишда яхши актёрларнинг танланиши, режиссёрнинг маҳорати бадиий жиҳатдан пухта бўлмаган сахна асарларига ҳам шуҳрат келтириши мумкин. “Қаллиқ ўйин” ҳам ўз даврида шундай асарлар қаторида эди. Афсуски бугунги кунда комедия умбоқийлигини йўқотди, чунки ўша актёр ва режиссёрлар жамоаси мавжуд эмас. Бунинг асосий сабаби комедиянинг бадиий жиҳатдан савияси юқори даражада эмаслиги ҳисобланади.

“Чоннама. Э, чиққанингизни сезмай қолибман! Оҳ қадди-қоматни қаранг, қўллари гурзидай, оёқлари чинордай келади-я. Ойдек юзлари Хоразмнинг зоғора нонидай келади-я, кўзлари ним пиёладек, қошлари бургутнинг қанотидай ўзим орзу қилган қиз. Насиб қилса, қаллиқ ўйиндан кейин Рустамдек паҳлавон ўғиллар туғиб беради. Отингиз нима? (Холбика индамайди) Тунов куни отангиз бозорга кучук етаклаб кетаётган экан. Отангиз кучукфурушми?

¹ Хушвақтов Э. Чимилдиқ. Қаллиқ ўйин.-Т: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2009 йил 38-39-бетлар.

Холбика (жаҳли чиқиб). Отам кучукфурушмас!

Чоннама. Пешонамдан айланай, соқов эмас экансиз. Отингиз нима?

Холбика. Холбика!

Чоннама. Юзингизда холингиз йўғу, холингиз қаерда?

Холбика (энсаси қотиб). Кўринмайдиган жойимда!”²

Қаҳрамонларимиз Холбика 30 ёш, Чоннама эса 35 ёшда. Ушбу диалог уларнинг биринчи учрашувидан олинган. Одатда биринчи учрашган инсонига бундай муомалада бўлмайди ҳеч ким. Чоннама биринчи учрашган кунидек Холбикага “Оҳ қадди-қоматни қаранг, қўллари гурзидай, оёқлари чинордай келади-я. Ойдек юзлари Хоразмнинг зоғора нонидай келади-я”- деган сўзларни айтиши умуман ҳаёт ҳақиқатига мос келмайди, деб ўйлаймиз.

Асардаги диалоглар бадиий жиҳатдан пишиқ ва образли характерга эга эмас. Унинг ўрнига кўпроқ комедия қаҳрамонлари кўчанинг гапида сўзлашишади. Кулги юзага келтиришда сунъийликка йўл қўйилган.

Эркин Хушвақтовга ўз даврида ҳақиқий маънода шуҳрат келтирган асари “Чимилдиқ” саналади.

Драматург яратган қаҳрамонлар қисмати, тақдири шунчаки, осонгина ҳал бўладиган кечмишлардан эмаслиги, мазкур асар кулги объекти эмас, жиддий мулоҳазалар қилишга чорлайдиган асар эканлигидан далолат беради.

“Чимилдиқ” китобига ёзган сўзбошисида Тоир Исломов қуйидагиларни баён этган эди: - “...комедия деб аталувчи спектаклларга муносабатда кўникма бўлиб қолган, стереотип қарашларга “Чимилдиқ”, “Қаллиқ ўйин”, “Қирмизи олма”, “Андишали келинчак” ва “Эски муҳаббат” спектакллари кўп жиҳатдан ғайриоддий туюлди. Бу – биринчидан. Иккинчидан, нафақат реал воқеликка, балки умуман бадиий ижод жараёнларига нисбатан шўро замонига хос муносабатлардан қутулаолмаган айрим танқидчилар бу асарларни ҳар жиҳатдан саёз, тутуриқсиз, бачкана деб топишади. Учинчидан, ўзбекларда “гадони душмани гадо” деган қадимги бир мақол кўпинча ўзини

² Хушвақтов Э. Чимилдиқ. Қаллиқ ўйин.-Т: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2009 йил 45-бет.

кўрсатиб кўяди. Драматургия соҳаси намоёндалари орасида ёш ҳамкасбининг ижодий ютуқларини тан олгилари келмайди, деган гаплар ҳам йўқ эмас. Айниқса, Э.Хушвақтов пьесаларининг “кассабоп”лиги айрим ҳамкасбларининг ғашини келтиради. Беайб парвардигор. Бундай ҳолат ҳаётда учраб туради. Аммо театр танқидчилигида масалага чуқурроқ, кенгроқ ёндошадиган мутахассислар ҳам борлиги драматург ижодига холис ва одил баҳо чиқариш имконини беради.

Санъатшунослик фанлари доктори, профессор М.Тўлаҳўжаева “Чимилдиқ” спектакли халқ анъаналарига, урф-одат маданиятига хайрихоҳ ва меҳрли муносабати билан диққатни жалб қилади... Спектакл жиддий ва ихчам. Режиссёрлар эътибори инсоний характерларни очишга қаратилган. Йигит ва қиз бир-бирини тушуниб етадилар, сўнг бир-бирларига меҳр кўядилар. Қиз, йигит қиёфасида ҳаёт йўлида қийинчиликларни енголган муносиб эркани севиб қолади. Йигит эса, ўзининг кўрган-кечирганларини тушуна олган ва қадрига етолган инсон топилгани учун севади”, деб ёзади. Мана сизга Чимилдиқ.”³

Асарнинг асосий қаҳрамонлари Қурбон момо, Куёв, Келин, Ўланчи, Амма, Қайнона, Овсин, Хола, Бува, Қайнота, Тоға, Амаки, Янга ва Қизлар ҳисобланади. Комедия бошида, яъни тўй тасвирида кўпчилик образлар бир-икки иштирок этишган бўлишса, ундан кейин асар кўпроқ Момо ҳамда Келин билан Куёвнинг диалогларидан ташкил топган.

Асар қуйидагича бошланади:

“Радиодан “Чимилдиқ” ашуласи эшитилади.

Чимилдиқда кўз очиб кўрган ёрим, ёр-ёр,

Тақдир чархи пешонамга ёзган ёрим, ёр-ёр.

Чимилдиқда бошимга қўнган қушим, ёр-ёр,

Тангрим менга буюрган ҳалол жуфтим, ёр-ёр.”⁴

³ Хушвақтов Э. Чимилдиқ. Халқчил комедиялар устаси.-Т: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2009 йил 4-5-бетлар.

⁴ Хушвақтов Э. Чимилдиқ.-Т: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2009 йил 3-бет.

Ҳақиқатан ҳам, “Чимилдиқ”да урф-одатларга амал қилиб ота ихтиёри билан турмушга узатилган қиз, ўз тақдирдан қочиб, чимилдиқдан кетиб қолишга ҳам тайёр турган келинчақ изтироблари акс эттирилади. Тўйдан кейин биринчи марта чимилдиқда бир-бирини кўриб турган келин ва куёвнинг ўзаро мулоқотлари чуқур драматизм билан йўғрилган.

Комедияда келин билан куёвнинг гаплашиш услуби, хатти-ҳаракатлари юморга бой, комик тарзда акс эттирилганлиги ўқувчи-томошабинни бефарқ қолдирмайди. Асарга киртилган куёвнинг ривояти ҳам комедиянинг баддий жиҳатларини бойитиш учун хизмат қилган.

Умуман олганда, “Чимилдиқ” комедияси ўз даври учун энг томошабоп асарлардан бири саналади. Унда мустақиллик даври комедияларига хос бўлган типик жиҳат, ўзига хос тасвир услуби ҳамда кўтарилган мавзу тўлиқ ўз аксини топган.

Энди бевосита ўзбек адабиётида комедия жанрининг тарихий тараққиётига эътибор берадиган бўлсак, пайдо бўлган даврдан то бугунги кунгача, унинг жанр сифатида бир қанча ўзгариш ва янгиланишларга учраганлигини кўришимиз мумкин.